

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az önbíráskodás körében felmerülő anyagi jogi kérdések és a jogos önhatalom

Szerző: Dr. Mensáros-Tordai Judit Tekla

A tanulmány az önbíráskodás mint vagyon elleni erőszakos bűncselekmény rendszertani helyének tisztázását követően foglalkozik a tényállás anyagi jogi kérdéseivel, kitérve a tényállási elemekre, a minősített esetekre, a halmazati és elhatárolási kérdésekre, e körben ismertette az ide vonatkozó bírói gyakorlatot és a büntethetőséget kizáró ok elemzésénél a jogos önhatalom kérdéseit vizsgálva.

I. BEVEZETÉS

A vagyon elleni bűncselekmények azok, amelyek valamilyen jogilag védett vagyoni értéket, vagy érdeket jogellenesen sértenek, vagy zavarnak.

A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények törvényi kategóriáját a 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Btk.) vezette be és helyezte el külön fejezetbe. A XXXV. fejezethez tartozó bűncselekmények közös jellemzője, hogy a vagyoni viszonyok sérelmén túlmenően a sértett személyiségi jogait is támadják, ezáltal a társadalomra veszélyességük nagyobb fokú.

A vagyon elleni erőszakos bűncselekmények: a rablás, a kifosztás, a zsarolás és az önbíráskodás. A Csemegi-kódex már ismerte a rablás és a zsarolás bűncselekményi kategóriáját, az önbíráskodás azonban csak az 1948. évi XLVIII. törvénnyel, míg a kifosztás az 1978. évi IV. törvénnyel került bevezetésre. Érdekesség, hogy a kifosztás kezdettől a vagyon elleni bűncselekmények között szerepelt, azonban az önbíráskodás az 1978. évi IV. törvényben még a köznyugalom elleni bűncselekmények közé tartozott. Jelenlegi új „besorolását” az indokolja, hogy a jogalkotó álláspontja szerint az önbíráskodás jogi tárgya elsősorban a vagyoni viszonyok fennálló rendje.

II. AZ ÖNBÍRÁSKODÁS ALAPESETE

368. § (1) *Aki abból a célból, hogy jogos vagy jogosnak vélt vagyoni igénynek érvényt szerezzen, más erőszakkal vagy fenyegetéssel arra kényszerít, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.*

Az 1978. évi IV. törvény az önbíráskodást még a köznyugalom elleni bűncselekmények között helyezte el arra tekintettel, hogy nem a célzat, hanem a jogérvényesítés módja indokolja a bűncselekménnyé nyilvánítást, továbbá abban az esetben, ha a vagyoni igény jogos, akkor a bűncselekmény nem sérti a vagyoni viszonyokat.

Ezzel szemben a 2012. évi C. törvény már a vagyon elleni erőszakos bűncselekmények között szabályozza ezt a deliktumot, mivel annak jogi tárgya a vagyoni viszonyok rendje és a vagyoni igények törvényes úton történő érvényesítéséhez fűződő érdek. Egyúttal kiemelendő azonban, hogy maga az alaptényállás szövegezése, büntetési tétele nem változott, a minősített esetek köre bővült ki csupán.

II.1. Az önbíráskodás **jogi tárgya** - ahogyan ezt fentebb kifejtettem - a *vagyoni viszonyok fennálló rendje*. A cselekmény azonban a passzív alany személyi szabadságának korlátozásán túl az igényérvényesítés jogszerű módját is támadja. Az önbíráskodás tulajdonképpen az igényérvényesítés meg nem engedett módja.

II.2. A bűncselekmény **passzív alanya** bárki lehet, akinek a cselekvési szabadságát az elkövető magatartása befolyásolja. Ez többnyire az a személy, akivel szemben a jogos, vagy jogosnak vélt vagyoni igény érvényesítése történik, de lehet más is. Lehet akár olyasvalaki is, aki a dologhoz pl. bűncselekmény útján jutott hozzá, vagy bár a hozzákerülés jogszerű volt, de jogellenesen tartja azt magánál. A **sértett** és a passzív alany megegyezik ennél a bűncselekménynél.

II.3. A bűncselekmény **szándékos** és a törvényszövegben meghatározott **célzatra** - jogos, vagy jogosnak vélt vagyoni igény érvényesítése - tekintettel kizárólag *egyenest* követhető el. A tényállás megállapíthatósága tekintetében teljességgel közömbös, hogy az elkövető saját, vagy más személy jogos, vagy jogosnak vélt vagyoni igényének érvényesítése céljából cselekszik, mit ahogyan az is, hogy a vagyoni igény teljesülése bekövetkezik-e.

II.3.1. *Jogos az az igény*, mely jogilag elismert és perben érvényesíthető, melynek teljesítését azonban - a törvényes utat mintegy kihagyva, vagy megkerülve - az elkövető meg nem engedett módon maga kényszeríti ki.

II.3.2. *Jogosnak vélt igényről* akkor beszélünk, amikor az igény megalapozottsága vitatott, vagy egyébként ténylegesen nem áll fenn, csak az elkövető megítélése szerint, vagy azok az ún. naturalis obligatiók, - peresíthetetlen kötelmek - melyek önkéntes teljesítését a törvény ugyan nem tiltja, azonban peres utat nem biztosít azok érvényesítésére az önkéntes teljesítés elmaradása esetén. Ebben az esetben azonban mindenképpen megkívántatik az elkövető jóhiszeműsége az igény jogossága tekintetében, vagyis e tekintetben tévedésben kell, hogy legyen. Tehát alanyi oldalon az szükséges a jogosnak vélt vagyoni igény kapcsán a tényállásszerűséghez, hogy az elkövető abban a hiszemben járjon el, hogy követelése jogszerű, de tudatának át kell fognia, hogy az általa választott igényérvényesítési mód a törvény által tiltott.

II.3.3. *Nem jogos, vagy jogosnak vélt igényről* akkor beszélünk, ha bármilyen törvényes jogcím, vagy akár csak vélelmezhető jogalap nélkül próbál az elkövető vagyoni hasznot elérni.

II.4. Az önbíráskodás *immateriális bűncselekmény*, hiszen a megvalósulásához nem kíván meg a törvénytörvény semmilyen eredményt, a befejezettséghez nem szükséges bármifajta eredmény bekövetkezése, a vagyoni igény ugyanis csak célzat és nem pedig eredmény. Fentieknek megfelelően a bűncselekmény akkor **befejezett**, amikor a passzív alany az erőszakkal, vagy fenyegetéssel történő kényszerítés hatására az elkövető által megkívánt magatartást tanúsítja. Ezért tehát a cselekmény mindaddig **kísérleti szakban** marad, míg a passzív alany a kényszernek nem tesz eleget.

II.5. Az önbíráskodás **tettese** bárki lehet, míg **társtettese** az, aki a vagyoni igény érvényesítése érdekében alkalmazott erőszakos cselekményben, vagy a fenyegetésben (azaz a kényszerítésben) részt vesz. Szintén társtettes és nem bűnsegéd az, aki nem vesz részt a sértett - tartozását elismerő nyilatkozatának kikényszerítése érdekében történő - bántalmazásában, ám e történések tudatában,

társaival szándékegységben a már bántalmazott sértettel ilyen tartalmú jegyzőkönyvet írat alá, s ezzel válik a bűncselekmény befejezetté.

II.6.1. Az önbíráskodás **elkövetési magatartása** valakinek a tevésre, nem tevésre, vagy tűrésre **kényszerítése** erőszak, vagy fenyegetés útján, melyek az **elkövetési módot** jelentik.

II.6.2. A **kényszerítés** más személy elhatározására irányuló olyan ráhatás, melynek következtében a sértett nem a saját akaratának megfelelő magatartást tanúsít.

II.6.3. **Erőszakon** az akaratot hajlító olyan ráhatást kell érteni, mely ugyan a sértett vonatkozásában választási lehetőséget biztosít az ellenállás, vagy az engedelmeskedés között, vagyis „csak” *akaratot hajlító* kényszer szükségeltetik. Ha az erőszak nem személy, hanem dolog ellen irányul, - és nem valósul meg mellette fenyegetés - akkor nem önbíráskodás hanem pl. rongálás, vagy egyéb bűncselekmény megállapításának van helye. Ugyanakkor dolog elleni erőszakkal is megvalósulhat az önbíráskodás, abban az esetben, ha az erőszak áttevődik a hatókörében tartózkodó személyre.

II.6.4. A **fenyegetés** fogalmát tekintve megállapítható, hogy annak nem kell közvetlennek és kvalifikáltnak lennie és nem szükséges lenyűgöző erejű fenyegetés alkalmazása sem a tényállásszerűséghez, elegendő ha az csak a megfenyegetett személy *akaratának hajlítására* alkalmas. A fenyegetés nem csak verbálisan valósulhat meg, hanem önmagában a védtelen sértettel szemben fellépő, akaratával nyíltan szembehelyezkedő terheltek jelentős túlereje, vagyis a sértett számára nyilvánvaló fenyegetettséget jelentő helyzet kialakítása is alkalmas annak kikényszerítésére, hogy a sértett a terheltek akaratának megfelelően cselekedjen.

III. AZ ÖNBÍRÁSKODÁS MINŐSÍTETT ESETEI

(2) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az önbíráskodást

a.) fegyveresen,

b.) *felfegyverkezve,*

c.) *csoportosan,*

d.) *védekezésre képtelen személy sérelmére*

követik el.

Az utolsó két minősített esetet a 2012. évi C. törvény vezette be. Amennyiben több minősítő körülmény együttesen valósul meg, az a büntetés kiszabása körében súlyosítóként értékelendő.

III.1. Fegyveresen követi el a bűncselekményt, aki lőfegyvert, robbanóanyagot, robbantószer, robbanóanyag, vagy robbantószer felhasználására szolgáló készüléket tart magánál, vagy a bűncselekményt ezek utánzatával fenyegetve követi el. Ez a fogalom egyszerre szűkebb és tágabb is, mint a köznap értelemben használt fogalmunk. Szűkebb, mivel a szűrő-, vágó-, ütő fegyverek nem tartoznak ide, azonban tágabb, mivel beletartozik az, amikor az elkövető robbanóanyagot (pl. dinamit), illetve robbantószer (pl. detonátor), vagy ezek felhasználására szolgáló készüléket (pl. bomba) tart magánál, vagy ezek utánzatával fenyeget. Azonban önmagában az utánzat tartása nem alapozza meg a minősítő körülmény fennálltát.

III.2. Felfegyverkezve követi el a bűncselekményt, aki az ellenállás leküzdése, vagy megakadályozása érdekében az élet kioltására alkalmas eszközt tart magánál. Ezen minősítő körülmény megállapíthatóságának *tárgyi feltétele*, hogy az elkövető a fentebb meghatározott eszközt magánál tartsa. Ez lehet szűrő-, vágó-, ütőfegyver, vagy bármilyen más, rendeltetésszerűen más célra használatos eszköz, mely az élet kioltására ténylegesen alkalmas (pl. csákány, balta). *Alanyi feltétele* a minősítő körülmény megállapíthatóságának, hogy az elkövető mindezt magánál tartsa, azonban annak használata nem feltétel.

III.3. Csoportosan követik el a bűncselekményt, ha az elkövetésben legalább három személy vesz részt. A 2/2000. *Büntető jogegységi határozat* alapján csoportosan elkövetettnek minősül a bűncselekmény,

ha három, vagy több személy a bűncselekmény helyszínén, vagy annak közelében tettesként (társtettesként), illetve - a tettes (társtettes) mellett - részesként, azaz bűnsegédként, vagy önállóan nem értékelhető bűnsegédi magatartást is kifejtő felbujtóként vesz részt a bűncselekmény elkövetésében. Fontos, hogy a bűncselekmény csoportosan elkövetettnek minősítésekor meg kell határozni azt is, hogy a csoporton belül ki, milyen magatartás fejtett ki, ki minősül tettesnek és ki részesnek. Nem zárja ki a csoportosan történő elkövetés megállapíthatóságát, hogy az egyik elkövető jelenlétét a sértett, vagy sértettek nem észlelik.

III.4. Védekezésre képtelennek azt kell tekinteni, aki helyzeténél, vagy állapotánál fogva ideiglenesen, vagy véglegesen nem képes ellenállást kifejteni. Általános megközelítés szerint ez azt jelenti, hogy az ilyen személy felismerési képessége ugyan adott, azonban akaratí képessége állandó, (pl. vak) vagy ideiglenes (pl. fekvőbeteg) jelleggel, külső, vagy belső okból fakadóan hiányzik. Indokolt azonban ezen személyi kör „kitágítása” az akaratnyilvánításra képtelen személyek körére is (pl. ittas, alvó személy).

IV. A JOGÉRVÉNYESÍTÉS MEGENGEDETT ESZKÖZE

(3) Nem valósul meg önbíráskodás, ha az erőszak vagy a fenyegetés alkalmazása az igény érvényesítésének megengedett eszköze.

Az önbíráskodás tényállásának speciális jellemzője, hogy *büntethetőséget kizáró okot* is meghatároz. Nem felel tehát önbíráskodásért a tettes azokban az esetekben, amikor más jogszabályok - tipikusan polgári jogi jellegűek - önhatalmú fellépést engednek meg, ideértve akár erőszak, vagy fenyegetés alkalmazását is. Azon esetekben, amikor a jog ilyen önhatalmú fellépést enged meg, nem jön létre bűncselekmény, társadalomra veszélyesség hiányában.

A jogérvényesítés megengedett eszköze lehet a *birtokvédelem* körében a birtok ellen irányuló támadásnak jogos önhatalommal történő elhárítása a közigazgatási hatósági-, illetve bírói úton érvényesíthető birtokvédelmi eljárás - birtokper - mellett.

A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény Ötödik Könyv Első rész I. Cím II. Fejezete foglalkozik a birtokvédelemmel az alábbiak szerint: a jogos önhatalommal történő elhárítással az 5:5.§, 5:6.§-ok foglalkoznak, míg a birtokper szabályozása az 5:7.§, 5:8.§-okban került rendezésre.

5:5. §[A birtokost megillető birtokvédelem]

(1) A birtokost birtokvédelem illeti meg, ha birtokától jogalap nélkül megfosztják vagy birtoklásában jogalap nélkül háborítják (a továbbiakban: tilos önhatalom).

(2) A birtokost a birtokvédelem mindenivel szemben megilleti, annak kivételével, akitől a birtokot tilos önhatalommal szerezte meg.

(3) Az albirtokos jogcíme szerint részesül birtokvédelemben a főbirtokossal szemben.

(4) Közös birtok esetén a birtokvédelem mindegyik birtokost önállóan megilleti, és bármelyik birtokos követelheti a dolog közös birtokba bocsátását.

(5) A közös birtokosok egymással szemben a jogcímük szerint jogosultak birtokvédelemre.

5:6. §[Önhatalom]

(1) A tilos önhatalom ellen a birtokos - a birtok megvédéséhez szükséges mértékben - önhatalommal is felléphet.

(2) Az elveszett birtok visszaszerzése érdekében önhatalommal akkor lehet fellépni, ha a más birtokvédelmi eszköz igénybevételével járó idővesztés a birtokvédelmet megghiúsítaná.

„A törvény megengedi a birtokos részére a birtoka ellen irányuló támadás elhárítását. Egyetlen korlátozást állít fel: az önhatalom csak a *birtok megvédéséhez szükséges mértékben* gyakorolható. A szükséges mértéket két oldalról lehet vizsgálni: egyrészt a birtokos cselekménye csak addig terjedhet, ameddig az a tényleges birtok megvédését célozza. Magatartása nem alakulhat át megtorlássá, mert ebben az esetben már ő is jogellenes cselekményt, adott esetben birtokháborítást követ el. Másrészt a

birtokos a birtoka megvédése érdekében nem okozhat a birtoksértőnek aránytalanul nagyobb kárt (hátrányt), mint amilyen őt a birtokháborítás következtében érte. A *birtok elleni támadás* fogalma szűkebb, mint a birtokháborításé. Támadáson csak azt a magatartást lehet érteni, amely közvetlenül a dolog feletti gyakorolt hatalmat fenyegeti, nem csupán a dolog rendeltetésszerű használatához fűződő érdeket. A dolog feletti hatalmat nem veszélyeztető, csupán a használatához fűződő érdeket zavaró magatartás erőszakkal nem hárítható el.”

Az önhatalom tehát fentiek szerint két esetben gyakorolható: a birtok elleni támadás esetén, annak elhárításnak célzatával, illetőleg az elveszett birtok visszaszerzése érdekében. Ez utóbbi esetben azonban a hatósági jogvédelem az elsődleges és a birtokos önhatalmat csak akkor alkalmazhat, ha az egyéb birtokvédelmi eszközök igénybevétele olyan idővesztést okozna, mely a sikeres birtokvédelmet megghiúsítaná (pl. attól lehet tartani, hogy a birtoksértő elrejtí, elidegeníti a dolgot, vagy abban kárt tesz).

Nem jogos védelem címén, hanem - mert a cselekmény nem jogellenes - bűncselekmény hiányában mentendő fel az a terhelt, aki a sértettel szemben az elveszett birtoka érdekében - mert hatósági úton gyors és hatékony birtokvédelmet nem remélhet - önhatalommal lépett fel, s ezzel a birtoksérelemmel arányos erőszakos magatartásával a birtoka visszaszerzését követően nyomban felhagyott.

Ugyanakkor megvalósítja az önbíráskodás büntettét az, aki az elveszett birtoka visszaszerzése érdekében alkalmazott önhatalmával túllép a birtok visszaszerzéséhez szükséges mértéken, ezáltal részéről az erőszak kifejtése a birtoksérelem miatti megtorlás eszközévé válik. A döntés alapját képező tényállás szerint, az elkövető a nála fizikailag jóval gyengébb sértett kezéből a gépkocsi birtoklását ténylegesen biztosító indítókulcsot úgy vette ki, hogy a kulcsot tartó kéz megragadása mellett súlyos testi sérülést is okozva őt ököllel arcon ütötte, s a gépkocsiból kilökte megrugdosta.

5:7. §[Birtokper]

(1) Tilos önhatalom esetén a birtokos az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését kérheti a bíróságtól.

(2) A bíróság a birtokláshoz való jogosultság alapján dönt. A békés birtoklásban megzavart fél jogosultságát vélelmezni kell.

5:8. §[Birtokvédelem a tényleges birtoklási helyzet alapján]

(1) A birtokos egy éven belül a jegyzőtől is kérheti az eredeti birtokállapot helyreállítását vagy a zavarás megszüntetését.

(2) A jegyző elrendeli az eredeti birtokállapot helyreállítását és a birtoksértőt a birtoksértő magatartástól eltiltja; kivéve, ha nyilvánvaló, hogy az, aki birtokvédelmet kért, nem jogosult a birtoklásra vagy birtoklásának megzavarását túrni volt köteles. A jegyző - kérelemre - jogosult a hasznok, a károk és a költségek kérdésében is határozni.

(3) A jegyző határozata ellen közigazgatási úton jogorvoslatnak helye nincs. Az a fél, aki a jegyző birtokvédelem kérdésében hozott határozatát sérelmesnek tartja, a határozat kézbesítésétől számított tizenöt napon belül a bíróságtól a másik féllel szemben indított perben kérheti a határozat megváltoztatását.

(4) A jegyzőnek a birtoklás kérdésében hozott határozatát a meghozatalától számított három napon belül végre kell hajtani. A keresetindításnak a jegyző által hozott határozat végrehajtására nincs halasztó hatálya, kivéve, ha a jegyző a hasznok, károk és költségek kérdésében is határozatot hozott, és az érdekelt fél ebben a kérdésben vagy a birtoklás kérdésében pert indított.

(5) A bíróság elrendelheti a birtoklás kérdésében a jegyző által hozott határozat végrehajtásának felfüggesztését, ha a rendelkezésre álló adatok alapján a határozat megváltoztatása várható.

V. ELHATÁROLÁSI ÉS HALMAZATI KÉRDÉSEK

V.1. Az önbíráskodás **rendbelisége** a passzív alanyok számához igazodik, de ugyanazon passzív alany sérelmére megvalósított többszöri elkövetés az egyéb Btk.-beli ismérvek fennállása esetén folytatólagos egységnek minősül.

V.2. Az önbíráskodást és az emberrablást egymással **halmazatban** nem lehet megállapítani a specialitás okán, ezért önbíráskodás helyett akkor is emberrablást kell megállapítani, ha a tettesek a személy elleni erőszakkal, vagy kvalifikált fenyegetéssel személyi szabadságuktól megfosztott sértettek szabadon bocsátását jogosnak vélt vagyoni igényük teljesítésétől teszik függővé. Azonban valóságos alaki halmazat áll fenn, ha az elkövető a jogos, vagy jogosnak vélt vagyoni igényének érvényesítése során személy elleni erőszakos magatartása folytán a sértettnek 8 napot meg nem haladó gyógytartamú sérülést okoz. Valóságos halmazat jön létre az önbíráskodás és a személyi szabadság megsértése között is, ha az önbíráskodás megvalósulása közben a passzív alanyon kívül álló személynek kell eltűnnie a személyes szabadságától való megfosztást.

V.3. Fontos kérdés a **zsarolás** és az önbíráskodás **elhatárolása**, hiszen az elkövetési magatartások azonosak. Az elhatárolás alapját a célzat vizsgálata képezi. Míg az önbíráskodás esetén az elkövető jogos, vagy jogosnak vélt vagyoni igényének kíván érvényt szerezni, addig a zsarolás esetében a célzat a jogtalan haszonszerzésre irányul. Ezen kívül lényeges szempont az elhatárolás körében az eredmény, hiszen míg a zsarolás eredmény-bűncselekmény, így tényállási eleme a vagyoni hátrány, addig az önbíráskodás megvalósulásához semmilyen eredmény bekövetkezése nem szükséges. Ha a terhelt egy másfél évtizeddel korábbi károkozással minden ténybeli alapot nélkülöző módon, önkényesen vádolja a sértettet, s tőle eltérő jogcímekre hivatkozással élet-, vagy testi épség elleni fenyegetéssel követel egyre nagyobb összegeket, akkor jogtalan haszonszerzési célzatra vonatkozó következtetés vonható le, ezért nem önbíráskodásnak, hanem zsarolásnak minősül a cselekmény. Viszont nem önbíráskodást, hanem zsarolást valósít meg az, aki az uzorakamat megfizetésének kikényszerítése érdekében alkalmaz erőszakot, vagy fenyegetést.

A **rablást** és az önbíráskodást egymástól az határolja el, hogy a rablás elkövetője az erőszakot, vagy kvalifikált fenyegetést idegen dolog elvétele érdekében alkalmazza, tehát szándéka jogtalan eltulajdonításra irányul. A jogtalan támadás során a megtámadott által okozott kár nem tekinthető a támadó jogos, vagy jogosnak vélt vagyoni igényének. Ennek érvényre juttatására hivatkozással a

megtámadott ingóságai megszerzésére irányuló erőszakos magatartás nem önbíráskodásnak, hanem rablás bűntettének minősül. Viszont rablás helyett önbíráskodás büntette valósul meg, ha a vádlott a sértett részére elvégzett munkájának az ellenértékét követeli fenyegetéssel.

Felhasznált jogszabályok:

- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény;
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény;
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény;

Felhasznált irodalom:

- A Complex DVD-Jogtár kommentára;
- Magyar Büntetőjog - Kommentár a gyakorlat számára (HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2013.) II. kötet (szerkesztő: Kónya István);
- Blaskó Béla-Hautzinger Zoltán-Madai Sándor-Pallagi Anikó-Polt Péter-Schubauer László: Büntetőjog Különös rész II. (Rejtjel Kiadó, Budapest, 2013.);
- Görgényi Ilona-Gula József-Horváth Tibor-Jacsó Judit-Lévay Miklós-Sántha Ferenc-Váradi Erika: Magyar büntetőjog Különös rész (Complex, Budapest 2013.);